

TARJIMADA SINONIM VA ANTONIMLARNING O‘RNI

Jumanazarova Dilnoza Sherali qizi*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat**O‘zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi*dilnozajumanazarova44@gmail.com

+998931447104

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarjima jarayonida sinonim va antonimlarning tutgan o‘rni zamonaviy lingvistik va tarjimashunoslik yondashuvlari asosida keng yoritiladi. Sinonim va antonimlar tarjimada ma’no aniqligi, uslubiy moslik hamda matnning tabiiyligini ta’minlovchi muhim leksik vositalar sifatida tahlil qilinadi. Tarjimonning leksik kompetensiyasi, kontekstual tafakkuri va madaniy bilimlari sinonim va antonimlarni to‘g‘ri tanlashda hal qiluvchi omil ekanligi asoslab beriladi. Maqolada nazariy qarashlar bilan bir qatorda amaliy tarjima tajribasidan olingan misollar ham keltiriladi.

Kalit so‘zlar: tarjima, sinonim, antonim, leksik ekvivalentlik, kontekst, uslubiy moslik, semantik aniqlik.

Tarjima bugungi globallashuv davrida tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi asosiy ko‘prik vazifasini bajaradi. Tarjimon oldida turgan eng muhim vazifa - asliyat matnidagi mazmuni nafaqat so‘zma-so‘z, balki ma’no, uslub va emotsional rang-baranglik jihatidan ham to‘liq yetkazishdir. Bu jarayonda sinonim va antonimlarning roli alohida ahamiyat kasb etadi.

Sinonim va antonimlar tilning eng faol leksik birliklaridan bo‘lib, ular matnni boyitadi, fikrni aniqlashtiradi va nutqning ta’sirchanligini oshiradi. Ayniqsa, tarjimada bir so‘zga bir nechta muqobil variantlar mavjud bo‘lganda, tarjimonning tanlovi matn sifatini belgilaydi. Shu sababli sinonim va antonimlardan ongli va o‘rinli foydalanish tarjimonning kasbiy mahoratini ko‘rsatuvchi mezonlardan biridir.

Sinonimlarning lingvistik mohiyati va tarjimadagi vazifasi

Sinonimlar - ma’nosi bir-biriga yaqin bo‘lgan, biroq uslubiy, emotsional yoki kontekstual jihatdan farqlanuvchi so‘zlardir. Tarjimada sinonimlar takrorini oldini olish, matnni tabiiylashtirish va muallif uslubini saqlab qolishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, o‘zbek tilidagi go‘zal, chiroyli, ko‘rkam, so‘lim so‘zlari bir ma’no doirasiga mansub bo‘lsa-da, ularning qo‘llanish sohasi turlicha. Ingliz tilidagi beautiful so‘zi badiiy matnda “go‘zal”, publitsistik matnda esa “ajoyib” yoki “jozibali” tarzida tarjima qilinishi mumkin. Bu tanlov kontekst va uslubga bog‘liq.

Sinonimlarni noto‘g‘ri tanlash tarjimini sun’iy va quruq holga keltiradi. Shu bois tarjimon har bir sinonimning:

- uslubiy rangini;
- emotsional yukini;
- kontekstual mosligini hisobga olishi lozim.

Antonimlarning tarjimada ifodaviy ahamiyati

Antonimlar - ma'nosi jihatidan qarama-qarshi bo'lgan so'zlar bo'lib, ular matnda kontrast va dramatik ta'sirni kuchaytiradi. Badiiy va publitsistik matnlarda antonimlar fikrni ta'sirchan yetkazishning asosiy vositalaridan biridir. Masalan, yorug'lik - zulmat, hayot - o'lim, sevgi - nafrat kabi antonimik juftliklar asar g'oyasini ochishda muhim ahamiyatga ega. Tarjimon ushbu qarama-qarshilikni maqsad tilida to'liq saqlab qolishi zarur. Aks holda, matnning badiiy kuchi susayadi. Ba'zan antonimik munosabatlar to'g'ridan-to'g'ri so'zlar orqali emas, balki kontekst orqali ifodalanadi. Bunday hollarda tarjimon yashirin antonimiyani anglab, uni mos vositalar bilan ifodalashi kerak.

Sinonim va antonimlarning kontekstual talqini

Tarjimada kontekst asosiy hal qiluvchi omildir. Bir so'z turli kontekstlarda turlicha ma'no kasb etadi. Shu sababli sinonim yoki antonim tanlash faqat lug'atga emas, balki matnning umumiy mazmuniga tayanishi kerak.

Masalan, cold so'zi ingliz tilida:

- cold weather — sovuq ob-havo,

- cold attitude — sovuqqon munosabat ma'nolarini anglatadi. Bu holatda sinonim tanlash kontekstga bog'liq ravishda amalga oshiriladi.

Tarjima amaliyotida uchraydigan muammolar

Tarjima jarayonida sinonim va antonimlardan foydalanishda quyidagi muammolar tez-tez uchraydi:

- so'zning faqat lug'aviy ma'nosiga tayanish;

- uslubiy moslikni e'tiborga olmaslik;

- madaniy farqlarni hisobga olmaslik.

Masalan, entertainment so'zi har doim ham "ko'ngil ocharlik" deb tarjima qilinmaydi. Ayrim kontekstlarda u "madaniy hordiq" yoki "dam olish shakli" ma'nosini beradi.

Yechim sifatida tarjimon:

- kontekstual tahlilga e'tibor qaratishi;

- parallel matnlarni solishtirishi;

- milliy til me'yorlariga tayangan holda tanlov qilishi lozim.

Sinonim va antonimlar tarjima sifatini belgilovchi omil sifatida

Sinonim va antonimlardan o'rinli foydalanish tarjima matnining badiiy va ilmiy qiymatini oshiradi. Bu esa o'quvchida matn asliyatda yozilgandek tabiiy taassurot uyg'otadi.

Tarjimonning leksik boyligi qanchalik keng bo'lsa, u shunchalik aniq va mos variantni tanlay oladi. Shu bois tarjimonlar tayyorlash jarayonida sinonimiya va antonimiya masalalariga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Tarjimada sinonim va antonimlarning pragmatik va diskursiv jihatlari

Tarjima jarayonida sinonim va antonimlar nafaqat leksik birlik sifatida, balki pragmatik va diskursiv vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Pragmatika nuqtai nazaridan qaralganda, so'zning tanlanishi muallifning kommunikativ maqsadi, o'quvchiga

ko‘rsatmoqchi bo‘lgan ta‘siri va nutq vaziyatiga chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Masalan, publitsistik matnlarda sinonimlar ko‘pincha baholovchi va ekspressiv vazifani bajaradi. “Muammo”, “masala”, “dolzarb holat” kabi sinonimlar bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, ularning pragmatik yuklamasi turlicha. Tarjimon ushbu farqni hisobga olmasa, matnning ta‘sir kuchi pasayadi.

Antonimlar esa diskurs darajasida matn ichidagi mantiqiy qarama-qarshilikni ochib beradi. Siyosiy, ijtimoiy va falsafiy matnlarda antonimik juftliklar (masalan, “eski – yangi”, “taraqqiyot – tanazzul”) muallif pozitsiyasini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Tarjimon bunday antonimiyani saqlab qola olmasa, matnning g‘oyaviy yo‘nalishi buziladi.

Badiiy tarjimada sinonim va antonimlarning o‘rni

Badiiy tarjima sinonim va antonimlardan eng faol foydalaniladigan soha hisoblanadi. Chunki badiiy asarda har bir so‘z estetik yuklama bilan qo‘llanadi. Muallif birgina sinonim orqali qahramon ruhiy holatini, muhitni yoki voqea drammatizmini ifodalaydi. Masalan, asliyat matnida bir holatni ifodalash uchun “sad”, “unhappy”, “miserable” kabi sinonimlardan biri tanlangan bo‘lsa, tarjimon o‘zbek tilida “xafa”, “baxtsiz”, “iztirobda” variantlari orasidan eng mosini tanlashi kerak. Bu tanlov qahramon obrazining to‘liq ochilishiga xizmat qiladi.

Antonimlar esa badiiy matnda dramatik qarama-qarshilik yaratadi. “Tinchlik va urush”, “umid va umidsizlik” kabi antonimik juftliklar asar syujetini chuqurlashtiradi. Tarjimon ushbu qarama-qarshilikni saqlab qolgan holda, milliy til me‘yorlariga mos tarzda ifodalashi zarur.

Ilmiy va publitsistik tarjimada sinonim-antonim tanlovi

Ilmiy matnlarda sinonimlardan foydalanish cheklangan bo‘lib, asosan terminologik aniqlik ustuvor hisoblanadi. Biroq ayrim hollarda bir terminning takrorlanishini oldini olish uchun uslubiy jihatdan neytral sinonimlar qo‘llanadi.

Publitsistik tarjimada esa sinonim va antonimlar matnning ta‘sirchanligini oshirish vositasi sifatida faol ishlatiladi. Masalan, muallif fikrini kuchaytirish uchun antonimik qarama-qarshiliklardan foydalanadi. Tarjimon esa bu uslubni saqlagan holda, maqsad tilida o‘quvchiga tushunarli shaklda yetkazishi kerak.

Tarjimada sinonim va antonimlarning o‘rni beqiyosdir. Sinonimlar matnni boyitadi, takrori kamaytiradi va uslubiy rang-baranglikni ta‘minlaydi. Antonimlar esa fikrni chuqurlashtirib, qarama-qarshilik orqali badiiy ta‘sirni kuchaytiradi. Tarjimon har bir so‘zning ma‘no soyasini, kontekstual vazifasini va uslubiy xususiyatini chuqur anglagan holda tanlov qilsa, tarjima yuqori sifatga ega bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda, sinonim va antonimlardan ongli foydalanish tarjimonning kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmadiyor Asadov. (2025). A Brief Review Of Vilen Komissarov’s Theory Of Equivalence. International Journal Of Literature And Languages, 5(12), 86–89.

2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — Москва: Издательство МГУ, 2010.
3. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. — Москва: Наука, 1999.
4. Karimov N. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Hojiyev A. O‘zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent: Fan, 2015.
6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
7. Newmark P. A Textbook of Translation. — London: Prentice Hall, 1988.
8. Rashidova, N. (2020). THE ARABIC LOANWORDS IN EDUCATION TERMINOLOGY: LINGUISTIC AND STATISTICAL ANALYSIS. The Light of Islam, 2020(4), 138-146.